

Mateja REŽEK*

POLITIČNE SPREMEMBE V SLOVENIJI V ZAČETKU PETDESETIH LET

V zgodovini druge Jugoslavije je bil eden najusodnejših mejnikov spor z Informbirojem, saj so se v nekaj letih po njem zvrstili dogodki, ki so močno zaznamovali slovenski in jugoslovanski politični razvoj. Vzrokov informbirojevskega spora pa ne gre iskati v težnjah po samosvoji poti v socializem, saj je jugoslovanski partijski vrh kljub specifičnim značilnostim osvobodilnega boja in avtentični revoluciji v notranji politiki vse do leta 1949 zvesto sledil sovjetskemu zgledu.

Dokaz zvestobe sovjetskemu vzorcu je bila tudi prva povojna jugoslovanska ustava iz leta 1946, ki se je od svoje vzornice, stalinske ustave, razlikovala le v definiranju oblik lastnine, delovanja lokalnih organov oblasti in odnosov med republikami in federacijo. Socializma kot družbenega sistema ni omenjala, temveč je kot eno temeljnih načel ustavne ureditve uzakonila ljudsko demokracijo, ki so jo pojmovali kot prehodni sistem na poti v socializem. Osrednji del sistema ljudske demokracije je bila Ljudska fronta Jugoslavije oziroma Osvobodilna fronta v Sloveniji. Ljudska fronta je po vojni prevzela vlogo nosilca oblasti, vendar je bilo kljub predvideni široki zasnovi njeno delovanje omejeno zgolj na uresničevanje partijske politike, kar jo je skupaj z ostalimi množičnimi organizacijami in državnimi organi uvrščalo med partijske transmisije. Obenem je služila kot sredstvo, s katerim je komunistična partija nevtralizirala in postopoma likvidirala politično opozicijo, ki so jo obšli sodni procesi v prvih povojnih letih.

Prva povojna ustava je posameznim narodom in republikam zagotavljala lastno državnost v okviru federativne Jugoslavije in pravico do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve in združitve z drugimi narodi. Z vidika federativne ureditve je bil pomemben tudi obstoj samostojnega sveta narodov v okviru zvezne skupščine. Težnjam po enakopravnosti jugoslovanskih narodov je bilo tako vsaj formalno zadoščeno, čeprav je bilo delovanje oblasti dejansko v nasprotju z ustavnimi načeli o federativni ureditvi. Vlada FLRJ, ki je bila vsebinsko in kadrovsko tesno povezana s partijskim vrhom, je namreč delovala po načelu tako imenovanega demokratičnega centralizma, po katerem so bili višji organi nadrejeni nižjim, torej zvezni državni organi nadrejeni republiškim. Jugoslovanski federalizem se je zgledoval po sovjetskem federalizmu, za katerega je bil značilen dualizem med ustrojem države in ustrojem komunistične partije; medtem ko je bila državna organizacija zasnovana na načelu federalizma, je bila organizacija komunistične partije utemeljena na načelu demokratičnega centralizma. Državni federalizem je zato vegetiral v senci partijskega demokratičnega centralizma, saj je nasproti federativni ureditvi države stala centralistično

* Zgodovinarka, mlada raziskovalka.

organizirana partija, ki je obvladovala vse sfere družbenega življenja.

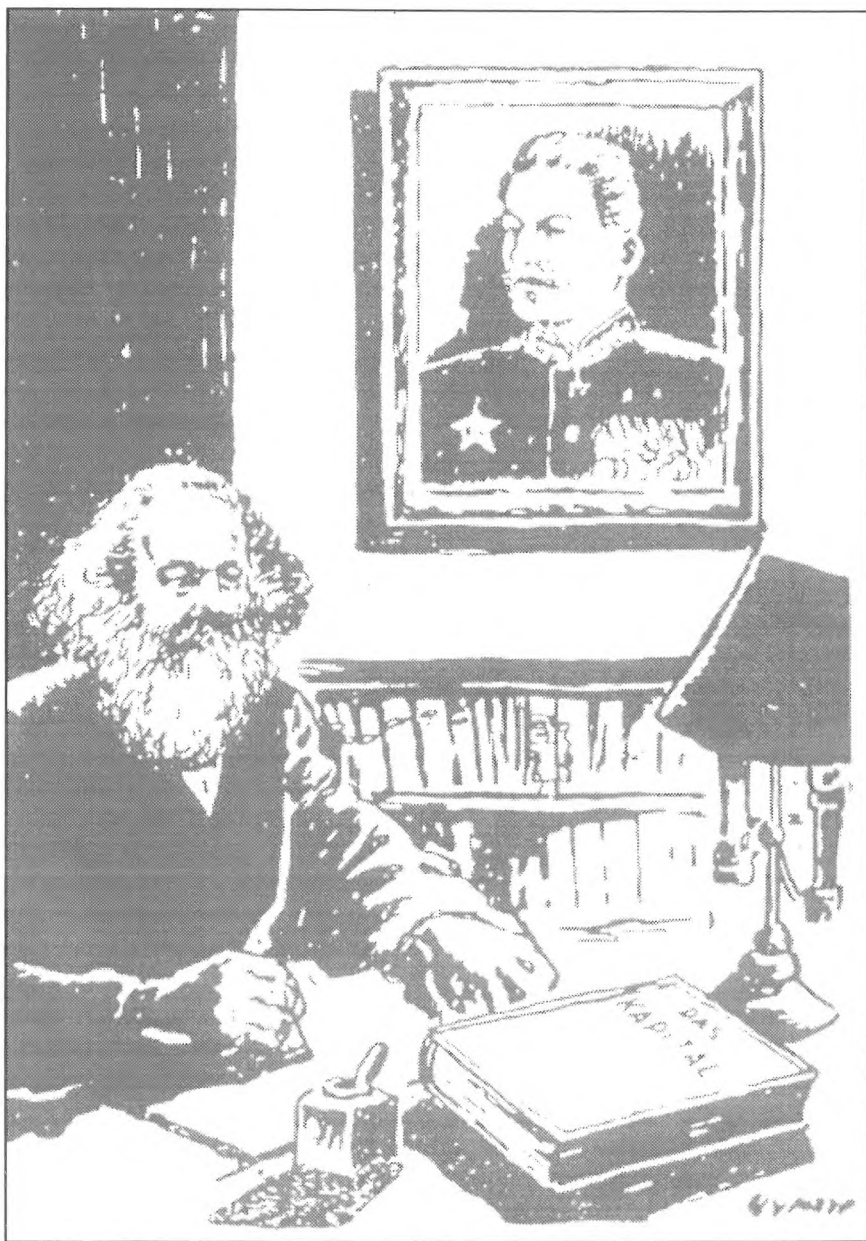
Temeljna značilnost povojne politične ureditve v Jugoslaviji je bilo prepletanje formalne državne in neformalne partijske oblasti, saj KPJ ni bila registrirana kot politična stranka in je tudi ustava ni omenjala. Središče neformalne oblasti je bil politbiro CK KPJ, ki je bil edina avtonomna politična institucija, vodstva nacionalnih partij in njim podrejeni nižji partijski forumi pa so po načelu demokratičnega centralizma izvrševali politiko, ki jo je sprejela vplivna peščica članov politbiroja CK KPJ. Svojo politiko je partija uresničevala prek državnih organov in množičnih organizacij, nad katerimi je imela popoln nadzor, saj so ključne položaje v njih zasedali partijci.

Čeprav so bili jugoslovanski voditelji na področju notranje politike zvesti Stalinovi učenci, je na zunanjepolitičnem področju kmalu prišlo do resnih razhajanj s Sovjetsko zvezo. Jugoslovanski voditelji s Titom na čelu so bili namreč prepričani, da jih mora sovjetsko vodstvo obravnavati kot enakopravne partnerje zaradi njihovih zaslug v zavezniški koaliciji, vendar je bilo takšno stališče v diametralnem nasprotju s Stalinovim pogledom na države v sovjetskem vplivnem območju. V očeh sovjetskega vodstva so jugoslovanski komunisti pretirano povečevali svojo vlogo znotraj socialističnega tabora, saj niso snovali le federacije z Bolgarijo in utrjevali nadzora nad Albanijo, temveč so samovoljno sklepali sporazume tudi z drugimi državami v sovjetski interesni sferi in jugoslovansko revolucijo postavljali za zgled vsem komunističnim strankam.

Na področju mednarodne politike je Sovjetska zveza po vojni naglo izgubljala svojo vlogo, ker je bila gospodarsko prešibka, da bi konkurirala Zahodu. Stalin, ki je imel v rokah le ideološko orožje, se je zato znova ogrel za obnovev mednarodne komunistične organizacije, prek katere bi lahko utrdil svoj vpliv. Na ustanovnem zasedanju Informbiroja 20. septembra 1947 se je sicer zdelo, da prijateljstvo med jugoslovansko in sovjetsko partijo še nikoli ni bilo trdnjše, vendar se je čas streznitve nezadržno približeval. Pismom, ki sta si jih spomladi izmenjavala sovjetsko in jugoslovansko partijsko vodstvo, je namreč junija 1948 sledila resolucija Informbiroja.

Zaradi notranjih dilem jugoslovanski voditelji po prelomu z Informbirojem sprva niso vodili premočrtne politike, saj so na eni strani zavračali sovjetske obtožbe in paranoično preganjali politične nasprotnike, na drugi pa s številnimi ukrepi dokazovali svojo poslušnost Moskvi in popravljali napake, ki jim jih je v pismih očital Stalin. Zavedli so jih zlasti očitki o krepitvi kapitalističnih elementov na podeželju in utapljanju KPJ v Ljudski fronti, zato so se, misleč, da si bodo s tem povrnili Stalinovo naklonjenost, nemudoma lotili kolektivizacije kmetijstva in homogenizacije Ljudske fronte, ki je aprila 1949 sprejela program KPJ za svojega.

Zaradi ekonomske blokade se je jugoslovansko gospodarstvo znašlo na robu zloma, prebivalstvu je grozila lakota, obstajala pa je tudi resna grožnja oboroženega posega z Vzhoda. Jugoslovansko vodstvo je bilo prisiljeno navezati stike z zahodnimi velesilami, ki so Jugoslaviji, resda počasi in premišljeno, ponudile gospodarsko, politično in vojaško pomoč. Kljub zahodni pomoči pa se je zaradi poudarjenih stalinističnih metod, ki so se jih jugoslovanski voditelji oprijeli po sporu z Informbirojem, notranja gospodarska in politična kriza samo še poglobljala, zato so bili prisiljeni poiskati drugačne rešitve.

Kako so v jugoslovanskem partijskem vodstvu videli Stalinovo vlogo v mednarodnem delavskem gibanju kaže ena najbolj znanih karikatur iz časov preloma z Informbirojem avtorja E. Džumhurja z naslovom "En sam bog". Komunistični bog in prerok naj bi bil Stalin, pod katerega podobo na steni naj bi ustvarjal tudi Karl Marx.

Javne kritike Sovjetske zveze in njenega voditelja so se izogibali vse do začetka oktobra 1948, ko je v Borbi izšel članek načelnika agitpropa Milovana Djilasa. Zapisal je, da se socializem ne more razvijati povsod na enak način in kritikom KPJ očital namerno podcenjevanje jugoslovanskega osvobodilnega boja

in nerazumevanje specifičnega razvoja revolucije v Jugoslaviji. Poleg tega je odločno zavrnil sovjetski monopol nad interpretacijo marksizma in prvič javno odrekel Stalinu karizmo nezmotljivosti. Članek v Borbi je spodbudil kritično razmišljanje o sovjetskem sistemu, ki se je sprva omejevalo na najožji krog vodilnih politikov, postopoma pa je prodiralo tudi v javnost.

Prisiljeni in odločni iznajti alternativo sovjetskemu modelu socializma so jugoslovanski voditelji na pragu petdesetih let ubrali vrtoglavo pot ideoloških iskanj, pri čemer so se napajali zlasti pri Marxu, Engelsu in Leninu, verjetno pa so posegali tudi po delih manj "pravovernih" avtorjev. Krivdo za degeneracijo sovjetskega sistema so videli predvsem v birokraciji in zaverovanosti v močno državo. Po mnenju nekaterih vodilnih partijskih ideologov se je namreč sovjetski sistem sprevrgel v novo obliko razredne družbe z vlado birokracije, ki je vzpostavila sistem tako imenovanega državnega kapitalizma. Koncept močne države naj bi zaviral razvoj socializma, zato so v nasprotju s centralizmom sovjetskega tipa začeli poudarjati Marxovo tezo o odmiranju države, kar naj bi dosegli z decentralizacijo in uvajanjem delavskega samoupravljanja.

Prvi ukrep v smeri nove politične ureditve je bil storjen s Splošnim zakonom o ljudskih odborih, ki ga je zvezna skupščina sprejela maja 1949. Zakon je ljudskim odborom dopuščal večjo samostojnost, predvidel pa je tudi udeležbo ljudstva pri izvrševanju oblasti prek zborov volilcev ter prek svetov in komisij državljanov. Nadzor države nad dejavnostjo ljudskih odborov se je seveda ohranil, njihovo delo pa je prek lokalnih partijskih sekretarjev, ki so bili tedaj praviloma še predsedniki ljudskih odborov, nadzirala tudi partija.

Naslednji korak je bilo Navodilo za ustanavljanje in delo delavskih svetov v državnih gospodarskih podjetjih, ki sta ga konec decembra 1949 podpisala predstavnik sindikatov in vlade Djuro Salaj in Boris Kidrič, poslano pa je bilo tudi 38 slovenskim podjetjem. Pol leta zatem, 27. junija 1950, je zvezna skupščina sprejela Temeljni zakon o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji in višjimi gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih, ki se ga je kmalu oprijelo ime "zakon o samoupravljanju". Poslancem ga je predstavil Josip Broz, ki je poudaril, da se mora proces odmiranja države začeti takoj, da se partija zatorej ne sme spojiti z državnim aparatom, državno lastnino pa mora nadomestiti družbena lastnina. Z zakonom, ki ga je Tito označil kot najpomembnejše zgodovinsko dejanje po sprejetju zakona o nacionalizaciji, so organi delavskega samoupravljanja postali delavski svet, upravni odbor in direktor podjetja. Kljub visokodonečim besedam pa so bila pooblastila delavskih svetov bolj ali manj simbolična, saj je bil dejanski nadzor nad poslovanjem podjetja v rokah direktorja in državnega organa, ki je direktorja postavil. Prav tako zakon ni odpravil centralističnega sistema planiranja, zato ne pomeni zaključka obdobja administrativnega upravljanja, temveč prej manever v propagandni vojni s Sovjetsko zvezo in moralno spodbudo delavcem. Zakon je bil namreč sprejet v času najhujše gospodarske krize, ko sta industrijska in kmetijska proizvodnja padali, velik del proračunskih sredstev pa je bil namenjen vojski. Kljub temu je "zakon o samoupravljanju" pomenil odločilen odmik od sovjetskega modela socializma, napovedoval pa je tudi novo obdobje v zgodovini druge Jugoslavije, zaznamovano z izvirnim družbenoekonomskim sistemom.

Oblast je sklenila poenostaviti tudi orjaški državni aparat, ki se je neznansko razbohotil prav po sporu z Informbirojem. Tako je bilo ukinjenih več tisoč delovnih mest v zvezni državni in partijski administraciji, odpravljeni so bili nekateri privilegiji partijske elite, kampanjo proti tako imenovanemu birokratizmu pa je spremljala tudi decentralizacija oziroma prenašanje nekaterih pristojnosti s federacije na republike.

Kritika stalinizma in deformacij sovjetskega sistema je spodbudila tudi razmišljanja o ločitvi partijske in državne oblasti. Prvi ukrep za uveljavitev tega načela je bilo direktivno pismo, ki ga je junija 1950 CK KPJ poslal republiškim partijskim vodstvom, v njem pa je zahteval ločitev funkcij partijskega sekretarja in predsednika ljudskega odbora. Pri tem je priporočil, naj bo za predsednika ljudskega odbora postavljen drugi človek partijskega komiteja, kar pomeni, da partija ni nameravala spustiti vajeti iz rok. Partijski voditelji so tudi poudarjali, da je minilo obdobje administrativnih ukrepov in pozivali članstvo, naj se bolj posveča političnemu delu z množicami.

Nov korak k notranji demokratizaciji partije je bil storjen z Resolucijo o teoretskem delu, ki ga je CK KPJ sprejel na četrtem plenumu junija 1951. Centralni komite je v resoluciji poudaril, da imajo odslej vsi partijski člani pravico svobodno razpravljati o javno izrečenih pogledih svojih sotovarišev ne glede na to, kakšno funkcijo opravljajo. Ko pa je partijska linija enkrat sprejeta, o njej ni mogoče več razpravljati, temveč jo je treba brezpogojno uresničevati. Novost je bila tudi odprava obveznega študija govorov in člankov partijskih voditeljev v okviru posameznih partijskih komitejev, z izjemo sklepov in direktiv partijskega vodstva ter izrecno določenih teoretskih razprav. Kljub demokratičnim načelom, zapisanim v resoluciji, pa so razprave v partijskih forumih še vedno potekale v okviru stališč partijskega vodstva oziroma v obliki vprašanj podrejenih in odgovorov nadrejenih, kar je bila deloma posledica zakoreninjenosti prejšnjih metod dela, predvsem pa zelo ohlapnega načela demokratičnega centralizma.

Prizadevanje jugoslovanskih voditeljev, da bi iznašli alternativo sovjetskemu sistemu, določili Jugoslaviji novo vlogo v mednarodnopolitični areni in nena zadnje znova upravičili in utrdili svojo oblast, je doseglo vrh na šestem kongresu KPJ/ZKJ med 2. in 7. novembrom 1952 v Zagrebu. Čeprav se je že pred njim pojavljal odpor do nadaljnje demokratizacije, je kongres izzvenel kot odločen prelom s stalinizmom, v marsičem pa tudi kot eden zadnjih vzdihljajev zgodnjega partijskega "liberalizma. Obenem je bil, kot se je izkazalo v manj kot letu dni, eden najbolj kontroverznih dogodkov v zgodovini jugoslovanske komunistične partije. Na kongresu se je KPJ preimenovala v Zvezo komunistov Jugoslavije ter se znova izrekla za ločitev partijske in državne oblasti. Tako preimenovana naj partija ne bi bila več neposredna, temveč zgolj idejna voditeljica, s čimer so bile vsaj navidez odprte precejšnje možnosti za demokratizacijo političnega sistema. Svojo novo vlogo je ZKJ opredelila v statutu in resoluciji, s katero se je formalno odrekla direktivnosti, poudarila pa je tudi moč politične vzgoje v duhu socializma, ki naj bi odločilno vplivala na sprejemanje njenih stališč. Besede kongresnih govornikov so odsevale povrnjeno politično samozavest in optimizem tistega časa, zato so bile temu primerno pretirane. Za tako globoko rekonstrukcijo družbe, kot so jo napovedovali v svojih govorih, namreč v začetku

petdesetih let ni bilo ustreznih materialnih pogojev, verjetno pa tudi ne resnične pripravljenosti za prerazporeditev politične moči, kar so nekateri voditelji kasneje celo priznavali.

Jugoslovanski partijski vrh izvoljen na VI. kongresu ZKJ 1952 v Zagrebu. Od leve proti desni stojijo Ivan Gošnjak, Aleksandar Ranković, Franc Leskošek, Vladimir Bakarić, Boris Kidrič, Edvard Kardelj, Djuro Salaj, Moša Pijade, Milovan Djilas, Josip Broz, Svetozar Vukmanović, Lazar Koliševski, Djuro Pucar.

Na šestem kongresu je bila precejšnja pozornost namenjena tudi zunanji politiki, ki jo je tedaj najbolj pretresala ogroženost vzhodnih jugoslovanskih meja in nerešeno tržaško vprašanje, kar je od jugoslovanskega vodstva zahtevalo redefiniranje odnosa do Zahoda. Na prvem mestu velja omeniti jugoslovansko približevanje Atlantskemu paktu prek povezovanja s Turčijo in Grčijo, ki ga je bilo potrebno v očeh partijskega članstva nekako opravičiti, to pa sta v svojih govorih prepričljivo storila Tito in Kardelj. Prelom s stalinizmom in na novo definirana zunanja politika sta bila nedvomno dve od trajnejših usmeritev šestega kongresa, saj se Jugoslavija nikoli več ni vrnila v naročje Sovjetske zveze, čeprav je razmerje do nje v naslednjih letih precej nihalo. Ostali sklepi, zlasti tisti, s katerimi se je partija odrekla neposrednemu vodstvu in se izrekla za ločitev partijske in državne oblasti, pa so se kmalu znašli na preizkušnji, ki je večinoma niso prestali.

Ena od novosti, ki jih je napovedal šesti kongres, je bilo tudi preoblikovanje Ljudske fronte v Socialistično zvezo delovnega ljudstva (SZDL). Ker se je partija odrekla neposrednemu vodstvu in si zadala zgolj nalogo idejnega usmerjanja, naj bi sedaj SZDL zasedla mesto, ki je prej pripadalo partiji pri odločanju o konkretnih političnih vprašanjih. Vendar partijski vrh očitno ni bil pripravljen na novo razporeditev politične moči, saj je bil koncept delovanja SZDL precej nedorečen. Pristojnosti Socialistične zveze in Zveze komunistov namreč niso bile natančno razmejene, kar nenazadnje dokazuje tudi dejstvo, da so ključne položaje v obeh organizacijah običajno zasedali isti ljudje.

Politični vrh torej ni žel pretiranih uspehov pri izvajanju usmeritve o ločevanju funkcij, kar je bila posledica njegove lastne nenačelnosti. O zavzetosti

vodilnih politikov za uresničitev sklepov šestega kongresa nam marsikaj pove izvolitev oziroma imenovanje Josipa Broza za generalnega sekretarja izvršnega komiteja CK ZKJ, v začetku leta 1953 pa še za predsednika republike in zveznega izvršnega sveta oziroma vlade, zatem pa še za predsednika SZDLJ, kar pomeni, da so bile vse ključne politične funkcije v državi združene v eni osebi. Podoben je bil primer Edvarda Kardelja, ki se je na partijski hierarhični lestvici ves čas gibal nekje med drugo in tretjo najpomembnejšo pozicijo in bil temu primerno izbran za sekretarja izvršnega komiteja CK ZKJ, generalnega sekretarja SZDLJ in podpredsednika zveznega izvršnega sveta, Miha Marinko pa je hkrati vodil slovensko partijo, SZDLS in slovensko vlado.

Poleg notranjepolitične vloge naj bi SZDL odigrala pomembno vlogo tudi pri vzpostavljanju stikov z zahodnimi socialističnimi strankami, vendar je bila Socialistična internacionala do nje precej zadržana. Jugoslovanski politični sistem je bil namreč daleč od parlamentarne demokracije, na katero je prisegalo zahodno socialistično gibanje. SZDL se torej v prvi polovici petdesetih let ni uspela uveljaviti kot pomemben politični faktor, ne v notranji in ne v zunanji politiki.

V dotedanjo ureditev je močno posegel tudi ustavni zakon, ki ga je zvezna skupščina sprejela 13. januarja 1953. Z njim je politični temelj državnega sistema postalo samoupravljanje, materialni temelj družbena lastnina, v definiciji državne ureditve pa je bil prvič omenjen tudi pojem socializem. Poleg vsebinskih sprememb je ustavni zakon vnesel precejšnje novosti v organizacijo oblastnih organov. Z vidika federativne ureditve so bile sporne zlasti spremembe v strukturi zvezne skupščine, ki sta jo dotlej sestavljala zvezni svet in svet narodov, zatem pa zvezni zbor in zbor proizvajalcev. Skupščina je resda ohranila dvodomno strukturo, vendar podlaga drugega doma ni bil več nacionalni, temveč razredni element. Uvedba zbora proizvajalcev je bila namreč razredni ukrep, ki naj bi zagotovil vodilno vlogo delavskega razreda, čeprav zbor proizvajalcev ni bil povsem enakopraven s prvim domom, saj so imeli razen pri odločanju o spremembi ustave, sprejemanju družbnega plana, proračuna in zaključnega računa večjo težo sklepi zveznega zbora. Kljub nastanku nove zbornice v okviru zvezne skupščine zbor narodov ni bil povsem odpravljen, temveč je bil kot nekakšen poldom vključen v zvezni zbor. S tem je postal zgolj simboličen izraz večnacionalne države, že tako omejene možnosti za reševanje mednacionalnih sporov v institucijah sistema pa so bile še bolj okrnjene. Ustavni zakon je odpravil tudi kolektivno predsedstvo oziroma prezidij ljudske skupščine, ki ga je zamenjal individualni predsednik republike, vlado FLRJ in njena ministrstva pa zvezni izvršni svet in državni sekretariati. Tako kot odprava samostojnega zbora narodov je tudi ukinitve prezidija oslabil položaj republik, saj so bile prej uspešneje zastopane znotraj kolektivnega predsedstva. Snovalci nove ustavne ureditve so zatrjevali, da bo samoupravljanje s svojo proticentralistično usmeritvijo omogočilo hkratno uresničevanje nacionalnih pravic, vendar je ustavni zakon dejansko omejil pravice posameznih narodov oziroma federalnih enot, ki jim jih je vsaj formalno zagotavljala ustava iz leta 1946.

V sozvočju s težnjami po demokratizaciji in opuščanju administrativnih metod, je v začetku petdesetih let prišlo do pomembnih sprememb tudi v sistemu prisile. V prvem povojnem obdobju je bilo sodstvo organ komunistične partije,

saj ni imelo skoraj nikakršne samostojnosti in neodvisnosti. Poleg tega je bila pogosto pomanjkljiva tudi izobrazba sodnikov, ki so se nemalokrat opirali le na trditve javnih tožilcev, medtem ko odvetniki niso imeli ustrezne vloge. Novi kazenski zakonodaji je utrla pot Resolucija o krepitvi pravosodja in zakonitosti, sprejeta na četrtem plenumu CK KPJ junija 1951, ki je temeljito spremenila koncept pravosodja. To je že marca 1951 napovedal nov kazenski zakonik, ki je v marsičem pomenil korak naprej, vendar je vseboval tudi precej ohlapno opredeljena kazniva dejanja, ki so dopuščala temu primerne politične razlage. Neposrednemu vmešavanju v delo sodišč se je partija z resolucijo sicer odrekla, nikakor pa ne tudi vplivu nanje, saj so morali sodniki poleg strokovnosti izpolnjevati tudi ustrezne idejnopolične predpogoje. V primerjavi s prejšnjim stanjem pa je že odprava koncepta laičnih sodnikov in razširitev pristojnosti sodišč pomenila velik korak naprej. Plod novih pogledov na sistem pravosodja je bil tudi zakonik o kazenskem postopku iz leta 1953, ki je precej omilil stalinistično kazensko pravo, predvsem pa zagotavljal osumljencem več pravic v postopku preiskave in omejil vsemogočnost javnih tožilcev.

Uvedba samoupravljanja, decentralizacija in demokratizacija političnega sistema v začetku petdesetih let so dodobra prevetrile po sovjetskem vzoru prevzeti model socializma, vendar je bila s stališča partijskega vrha liberalizacija mogoča le do tiste mere, ko še ni ogrožala težko pridobljene oblasti. Odločenost odpraviti napake, ki jih je zakrivilo nekritično prenašanje sovjetskih izkušenj na jugoslovanska tla, ideološka drznost in inovativnost v prizadevanjih, da bi v sozvočju z marksistično ideologijo iznašli alternativo sovjetskemu sistemu, so namreč zaznamovale nastope jugoslovanskih voditeljev le do trenutka, ko jih je premagala bojazen pred izgubo oblasti. To pa je bilo mogoče zaslutiti že spomladi 1953, ko je v jugoslovanskem partijskem vrhu prišlo do političnega preobrata, ki mu zagotovo ni botrovala le Stalinova smrt marca 1953.

Del vodstva je kot posledico tega dogodka resda pričakoval velike spremembe v Sovjetski zvezi, potihem pa upal tudi na otoplitev odnosov s prvo deželo socializma, vendar so bila pomembnejši razlog za politični zasuk opažanja nekaterih partijskih voditeljev, da je partija izgubila del nekdanje moči. Zaradi pogosto protislovnih novosti, narekovanih od zgoraj, je med partijskim članstvom nastala precejšnja zbežnost in nedisciplina, ki se je na eni strani kazala v pasivnosti partijskih organizacij, na drugi pa v javnem razpravljanju o aktualnih političnih vprašanjih in uveljavljanju mnenj, ki niso bila vedno v sozvočju s stališči partijskega vodstva. Večina najvišjih partijskih voditeljev, ki so navkljub sklepom šestega kongresa še vedno vztrajali pri leninistični zasnovi partije, je zato menila, da je vpliv partije resno ogrožen. Djilas je v svojih spominih zapisal, da je od pomladi 1953 Tito pogosto poudarjal, da se je zahodne pomoči treba čimprej otresti, v njegovih besedah pa je bilo slutiti tudi zasuk v notranji politiki. Vpliv zahodnih idejnih tokov je Tito zaznaval zlasti med mladino in na področju kulture, še bolj pa so ga vznemirjala različna gledanja na vlogo partije. Njeno delovanje je imel za neučinkovito, najbolj pa ga je skrbelo razkrajanje ideološke monolitnosti ter prikrit spor med "konzervativno" in "liberalno" oziroma demokratičnejšo strujo znotraj partije. Nasprotja so bila opazna tudi v zveznem partijskem vrhu, kjer sta se k politiki trde roke nagibala zlasti generalni sekretar

Josip Broz in organizacijski sekretar Aleksander Ranković, demokratizaciji pa so bili bolj naklonjeni Milovan Djilas ter politično previdnejša Vladimir Bakarić in Edvard Kardelj. Precej "konzervativcev" je bilo v republiških partijskih vodstvih, zlasti v srbskem in črnogorskem. Tudi v slovenskem izvršnem komiteju, ki ga je vodil po Djilasovi oceni konzervativni Miha Marinko, vidnejših zagovornikov demokratizacije ni bilo, čeprav sta bila med njegovimi člani kasnejša reformista Boris Kraigher in Stane Kavčič.

Miha Marinko (1900-1983), dolgoletni voditelj slovenske Partije 1946-1966, od leta 1953 predsednik SZDLS, predsednik slovenske vlade od 1946 do 1953, predsednik Ljudske skupščine LRS od 1953 do 1962, republiški in zvezni poslanec, od leta 1958 tudi član Izvršnega komiteja CK ZKJ.

Pomemben korak nazaj od sklepov partijskega kongresa je bil drugi plenum CK ZKJ junija 1953 na Brionih. Partijski voditelji so na plenumu izrazili veliko zaskrbljenost zaradi pasivnosti komunistov in "antisocialističnih odklonov", plod dvodnevnega zasedanja pa je bilo pismo vsem organizacijam ZKJ, v katerem je centralni komite komuniste pozval, naj znova strnejo svoje vrste in prevzamejo pobudo v javnem življenju. Brionskemu plenumu so po besedah Edvarda Kardelja julija 1953 botrovale tudi razmere v Sloveniji, kjer se je po njegovem mnenju razraščal nacionalizem in šovinizem, ki naj bi mu podlegal tudi slovenski partijski vrh. Slovensko nacionalno vprašanje je bilo po Kardeljevem mnenju rešeno, zato nacionalnih interesov ne bi smeli več poudarjati, pač pa bi se morali komunisti posvetiti delavcem, jih vzgajati v internacionalizmu in v duhu njihovih "skupnih interesov". Ena od posledic nezadovoljstva partijskega vodstva nad članstvom je bilo zapiranje prej na široko odprtih vrat partije, na eni strani z omejevanjem vpisa, na drugi pa z izključitvami in preusmerjanjem socializmu

sicer naklonjenih, vendar partiji "nedoraslih" v SZDL. Tako so leta 1953 partijske statistike prvič po vojni beležile nekaj odstotno zmanjšanje članstva.

Konec leta 1953 je politično prizorišče dodatno razburkala serija člankov enega od vodilnih mož jugoslovanske partije Milovana Djilasa, ki jih je med oktobrom 1953 in januarjem 1954 objavljala Borba. Djilas je menil, da si nobena politična organizacija ne sme lastiti ideološkega monopola, neusmiljeno pa je kritiziral tudi privilegije, rigidnost in nesposobnost partijskih funkcionarjev, ki so se, kot je sam zapisal, spreminjali v "pope in žandarje socializma". Prepričan je bil, da je socialistična zavest že prepojila miselnost ljudi do te mere, da poklicni funkcionarji političnih organizacij niso več potrebni, saj so družbenemu razvoju samo v napoto. Delovanje Zveze komunistov bi moralo biti javno in prostovoljno, s čimer bi porušili ideološko pregrado med komunisti in običajnimi državljani, partija pa bi se preoblikovala v zvezo podobno mislečih ljudi in postopoma izgubila značaj klasične stranke. V člankih se je lotil tudi temeljev državnega sistema, saj je menil, da državni organi, zlasti sodišča, UDV in milica, ne bi smeli biti udarna pest te ali one politične stranke, temveč varuhi zakonitosti, sodu pa je dokončno izbil dno z zavrnitvijo koncepta permanentne revolucije in poudarjanjem pomena reformnih procesov in evolucije.

Na tretjem plenumu CK ZKJ januarja 1954 je bil Djilas zaradi "revizionizma" in kršenja partijske discipline izključen iz centralnega komiteja in razrešen vseh partijskih funkcij, odstopiti pa je moral tudi z mesta predsednika zvezne skupščine. Njegovemu političnemu padcu ni sledila kaka obsežnejša znotrajpartijska čistka, kar razkriva nov koncept obravnavanja političnih nasprotnikov, ki je bil odsev politične demokratizacije v začetku petdesetih let, in posledica izkušenj s podobnimi primeri političnega disidentstva. Čeprav ni izzval hujših političnih pretresov, pa lahko politični padec Milovana Djilasa pojmuje kot simboličen zaključek obdobja političnih sprememb, ki jih je kronal šesti kongres KPJ/ZKJ. Da se je s tretjim plenumom CK ZKJ resnično končalo obdobje obsežnih sprememb, dokazujejo tudi besede Josipa Broza na slavnosti seji novoizvoljene zvezne skupščine 28. januarja 1954. Predsednik republike je namreč svoj govor sklenil z besedami: *"Obstaja določena bistvena razlika med epoho, ki smo jo prešli v času poslednjih štirih let in epoho, ki nastaja. Nam ni treba več bistveno menjati organizacijskih in ustavnopravnih oblik. Pred nami je naloga razširitve novega družbenega in političnega sistema, ureditve in izpopolnitve."*

LITERATURA

- Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929-1955: znanstveno poročilo. Ljubljana 1995.
- Darko Bekić: Jugoslavija u hladnom ratu: odnosi s velikim silama 1949-1955. Zagreb 1988.
- Jože Pirjevec: Jugoslavija 1918-1992: nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije. Koper 1995.
- Jože Pirjevec: Tito, Stalin in Zahod. Ljubljana 1987.
- Milovan Djilas: Pad nove klase: povest o samorazaranju komunizma. Beograd 1994.